

*“Avatud
Eesti raamat”
on Avatud
Eesti Fondi
algatatud
sari, mille
eesmärgiks on
tutvustada
maailma
mõtteleo
võtmetekste*

—

CLIFFORD
GEERTZ

—

KULTUURIDE
TÕLGENDAMINE

—

VALITUD ESSEED

—

Inglise keelest tõlkinud
Tanel Pern

Tänapäev

Originaali tiitel:
Clifford Geertz
The Interpretation of Cultures
Basic Books, 1973

Sisutoimetaja:
Maarja Kaaristo

Keeletoimetaja:
Kristiina Ainelu

Sarja kujundanud Jüri Kaarma
Ümbrise kujundanud Eve Kask

Raamatu väljaandmist on toetanud
Eesti Kultuurkapital ja
Postimees

Copyright © 1973 by Basic Books,
A Member of the Perseus Books Group

Tõlge eesti keelde © Tanel Pern ja Tänapäev, 2017
Järelsõna © Tanel Pern, 2017

ISBN 978-9949-85-249-9

Trükitud AS Pakett trükikojas

SISUKORD

—

Eessõna 7

I OSA

1. Tihe kirjeldus: tõlgendava kultuuriteooria poole 13

II OSA

2. Kultuuri mõiste mõjust inimese mõistele 53
3. Kultuuri kasvamine ja meelega evolutsioon 81

III OSA

4. Religioon kui kultuurisüsteem 123
5. Eetos, maailmavaade ja pühade sümbolite analüüs 176
6. Rituaal ja ühiskonnamuutused: Jaava näide 197
7. „Sisemine usupööre” tänapäeva Balil 232

IV OSA

8. Ideoloogia kui kultuurisüsteem 261
9. Pärast revolutsiooni: rahvosluse saatus uutes riikides 314
10. Integratsioonirevolutsioon: primordiaalsed tundmused ja kodanikupoliitika uutes riikides 341
11. Täenduspoliitika 413
12. Mineviku poliitika, oleviku poliitika: märkmeid antropoloogia rakendustest uute riikide mõistmisel 434

V OSA

13. Intellektuaalne metslane:
Claude Lévi-Straussi töödest 455
14. Isik, aeg ja käitumine Balil 476
15. Süvamäng: märkmeid Bali kukevõitlusest 543
- Ilmumisandmed 599
- „Kultuuride tõlgendamise” tõlgendamine:
tõlke tiheda kirjeldamise katse (tõlkija järelsõna) 603

EESSÕNA

—

Kui antropoloog hakkab hoolitseva kirjastaja ärgitusel koguma kokku mõningaid oma esseid retrospektiivse ülevaate jaoks sellest, mida ta on teinud või proovinud teha viieteistkümne aasta vältel pärast kraadiõppe lõppu, seisab ta silmitsi kahe piinava otsusega: mida sinna sisse arvata ning kuidas kohelda sinna sisse arvatut austusega. Kõigil meil, kes me sotsiaalteaduslikele ajakirjadele artikleid kirjutame, on kogunenud raamatu jagu materjali ning üha enamad meie hulgast on hakanud neid avaldama; ja me kujutame ette, et kõike, mida on teinud meie minevikumina, suudaks olevikumina teha paremini, ning oleme valmis tegema oma töödese selliseid parandusi, mida me ühegi toimetaja puhul ealeski ei salliks. Püüd leida mustrit iseenda tööde vaibast võib tekitada samasuguseid värinaid kui püüd leida seda oma elust; suur kiusatus on kududa *post facto* sinna sisse mingit kujundit – „tegelikult tahtsin ma öelda *seda*”.

Esimese neist kahest küsimusest olen ma lahendanud nii, et olen koondanud siia ainult need oma esseedest, mis puudutavad otseselt ja sõnaselgelt kultuuri mõistet. Enamik esseid on tegelikult empiirilised uurimused, mitte teoreetilised arutlused, kuna ma tunnen end ebamugavalt, kui eemaldun ühiskonnaelu vahetusest liigselt. Kuid kõigi nende eesmärgiks on põhimõtteliselt arendada näide näite haaval omalaadset, mõnede arvates ehk iseäralikku seisukohavõttu selle kohta, mis on kultuur, mis rolli mängib see ühiskonnaelus, ning kuidas seda õigupoolest uurida. Kuigi kultuuri selline ümberdefineerimine on olnud ehk minu kui antropoloogi huvidest püsivaim, olen ma mõningal määral töötanud ka majandusliku arengu, sotsiaalse organiseerumise, võrdleva ajaloo ja kultuuriökoloogia valdkonnas – huvid, mis siin

ei peegeldu muul moel kui kaudselt. Millestki, mis on pealtnäha esseekogumik, koorub seetõttu, nagu ma loodan, mingis mõttes terviklik traktaat – traktaat konkreetsete analüüside seeria kaudu välja arendatud kultuuriteooriast. See pole pelgalt „ja siis ma kirjutasin ...” tüüpi ülevaade mõnevõrra heitlikust teaduskarjäärist; sellel raamatul on esitada teatud argument.

Teist küsimust on olnud palju keerulisem lahendada. Üldiselt olen ma lähtunud avaldatud kirjutiste suhtes põhimõttest *stare decisis*, kas või sellepärast, et kui nad vajavad väga palju redigeermist, ei peaks neid võib-olla üldse uuesti välja andma, vaid asendada uue artikliga, mis sellele pagana asjale pihta saab. Teiseks ei tundu oma väärnimõistmiste parandamine muutunud vaateid tagasiulatuvalt varasematesse töödesse sisse kirjutades minu arva-tes päris aus ning see varjutab ideede arengut, mida esseid kogumikuks liites tahetaks justkui näidata.

Siiski tundub kõige selle juures teatav tagantjärele toimetamine olevat õigustatud kohtades, kus see argumendi sisu suurt ei mõjuta, kuid algse vormi allesjätmine tähendaks kas aegunud informatsiooni levitamist või endiselt jõus oleva diskussiooni õõnestamist, sidudes seda liialt teatavate nüüdseks tuhmunud sündmustega.

Alljärgnevates esseedes on kaks kohta, kus need kaalutlused on mulle tundunud põhjendatutena ja kus ma olen seetõttu teinud võrreldes algvariandiga muudatusi. Esimene neist on II osa kaks esseed kultuurist ja bioloogilisest evolutsioonist, kus esseedes algversioonides toodud fossiilide dateeringud on vaieldamatult vananenud. Dateeringuid on üldjuhul liigutatud ajas kaugemale, ning kuna need muudatused mu keskset argumenti põhimõtteliselt ei mõjuta, ei arva ma, et uuemate hinnangute lisamine mingit kahju teeks. Ei ole erilist mõtet maailmale endiselt rääkida, et *Australopithecus*'ed elasid miljoni aasta eest, kui arheoloogid leiavad praegu fossiile, mille vanuseks on võimalik dateerida neli või viis miljonit aastat. Teine neist puudutab IV osa

10. peatükki „Integratsioonirevolutsioon”, kus tulenevalt uute riikide ajaloo kulust – kui seda võib nii nimetada – on pärast artikli kirjutamist 1960. aastate alguses hakanud mõned lõigud veidralt kõlama. Kuna Nasser on surnud, Pakistan lõhenenud kaheks riigiks, Nigeeria deföderaliseeritud ja kommunistlik partei Indoneesias areenilt kadunud, tähendaks kirjutada nii, nagu seda kõike poleks juhtunud, teatava ebarealsuse varjundi andmist kogu diskussioonile, mida ma jällegi pean endiselt jõus olevaks, olgugi et Nehru tütar, mitte Nehru on see, kes juhib praegu Indiat, ja Malaia vabariik on laienenud Malaisia föderatsiooniks. Seetõttu olen ma selles essees teinud kahesuguseid muudatusi. Esmalt olen ma tekstis muutnud ajavorme, toonud sisse osalauseid, lisanud paar joonealust märkust ja nii edasi, et see kõlaks vähem nii, nagu viimast kümmet aastat polekski olnud. Ma ei ole aga muutnud midagi sisulist, et oma argumenti parandada. Teiseks olen iga juhtumi ajaloo juurde lisanud – ja neist selgelt eristanud – lühikese kokkuvõtte sellest, mis on toimunud pärast essee kirjutamist, et näidata, kuidas need sündmused demonstreerivad kui üldse midagi, siis seda, et need probleemid, mida see essee käsitleb, on endiselt olulised, ning lisaks selleks, et hajutada Rip Van Winkle'i efekti. Kui arvata välja mõned väikesed tüpograafilised ja grammatilised parandused (ning viitamisstiili muudatused ühtlustamise eesmärgil), on ülejäänud raamat jäänud põhimõtteliselt muutmata.

Olen siiski lisanud ühe peatüki – kõige esimese –, püüdes võimalikult üldisel kujul esitada oma praegust vaatepunkti. Kuna mu vaated raamatus käsitletava kohta on välja kujunenud selle viieteistkümne aasta jooksul, mil tehtud tööd nad hõlmavad, esineb mõningaid erinevusi selle vahel, kuidas on teatud asjadest räägitud selles sissejuhatavas peatükis, ja selle vahel, kuidas neist räägitakse mõningates uuesti trükitutes. Mõned minu varasemad huvid – näiteks funktsionalism – on nüüd mulle vähem olulised; mõned hiljutisemad – näiteks semiootika – on seda nüüd enam.

Ent mõtete suundumus nendes esseedes – mis on seatud loogilisse, mitte kronoloogilisse järjestusse – tundub minu arvates võrdlemisi ühtne ning sissejuhatav peatükk kujutab endast katset põhjalikult ja süstemaatilisemalt väljendada, milline see suundumus on: katse öelda lühidalt seda, mida ma ütelnud olen.

Välja olen ma jätnud kõik esseede originaalides leidunud tänuavaldused. Need, kes on mind aidanud, teavad, et nad seda on teinud ja kui palju nad seda on teinud. Võin ainult loota, et nad praeguseks teavad, et ka mina seda tean. Selle asemel et neid järjekordselt oma kimbatuses kaasosalisteks arvata, lubage mul hoopis võtta enda peale võrdlemisi kummaline kohustus tänada kolme silmapaistvat akadeemilist institutsiooni, mis on mulle loonud teadustöö tegemiseks niisugused tingimused, mis, ma olen täiesti veendunud, on hetkel maailmas ületamatud: Harvardi ülikooli sotsiaalsete suhete osakond, kus ma õppisin, Chicago ülikooli antropoloogiaosakond, kus ma kümme aastat õpetasin, ja Institute of Advanced Study Princetoni, kus ma praegu töötan. Praegu, mil Ameerika kõrgharidussüsteem on sattunud rünnaku alla kui teisejärguline või hullempi veel, saan ma ainult öelda, et see on mulle olnud armuand.

C. G.
Princeton, 1973

I OSA

—

1.
TIHE KIRJELDUS:
TÕLGENDA
VA
KULTUURITEOORIA
POOLE

—

I

Raamatus „Filosoofia uues võtmes” märgib Susanne Langer, et teatud ideed paiskuvad intellektuaalsele maastikule märkimisväärse jõuga. Nad lahendavad korraga nii palju fundamentaalset probleeme, et näivad lubavat ära lahendada kõik fundamentaalprobleemid, klaarida kõik segased küsimused. Kõik haaravad neist kinni, justkui oleksid need mingi uue positivistliku teaduse tark seesam, avane, kontseptuaalne keskpunkt, mille ümber saab ehitada kõikehõlmava analüüsisüsteemi. Mõne säärase *grande idée* ootamatu menu, mis surub muu teatud ajaks tagaplaanile, tuleneb tema sõnul sellest, et kõik vastuvõtliku ja erksa mõtlemisega inimesed hakkavad korraga seda ära kasutama. „Me katsetame seda igas seoses, igal eesmärgil, eksperimenteerime selle otsese tähenduse võimalike laiendamisviisidega, üldistuste ja tuletistega.”

Kui uus idee on juba tuttav, kui sellest on saanud osa meie teoreetiliste mõistete üldisest pagasist, tasakaalustuvad meie ootused selle tegeliku rakendamisega ning see pole enam ülemäära populaarne. Mõned üksikud fanaatikud näevad seda endiselt

vanas vaimus kogu universumi võtmena, ent sellest vähem kannustatud mõtlejad jäävad mõne aja pärast pidama probleemide juurde, mille see idee tegelikkuses on tekitanud. Nad püüavad seda rakendada ja laiendada seal, kus see on ka tegelikult rakendatav ning ka tegelikult laiendatav ja loobuvad sellest seal, kus seda ei saa rakendada ja kuhu seda ei saa laiendada. Sellest saab, kui tegemist oli tõesti viljaka ideega, meie intellektuaalse relvastuse arsenalis püsiv ja elujõuline osa. Kuid sellel ei ole enam endist grandioosset, kõikelubavat haaret, näiliste rakendamismõistete lõpmatut mitmekesisust. Ei termodünaamika teine seadus, loodusliku valiku printsiip, alateadliku motivatsiooni idee ega tootmisvahendite korraldus seleta päris kõike, isegi mitte kõike inimlikku, ent midagi nad siiski seletavad; ja me suuname oma tähelepanu selgitamiseks välja, mis see miski on, lahtirabelemisele pseudoteaduste puntrast, mille see idee oma tormilises esiletõus samuti on tekitanud.

Kas ka tegelikkuses kujunevad kõik keskse tähtsusega teaduslikud ideed välja niimoodi, seda ma ei tea. Kuid kindlasti sobib see muster kultuuri mõistega, mille ümber antropoloogia kui distsipliin tekkis ning mille ülevõimu piiramisele, määratlemisele, fookustamisele ja ohjeldamisele see distsipliin üha enam on keskendunud. Just nimelt säärasele kultuuri mõiste mõõtuloikamisele, seejuures õõnestamata selle tähtsust, on pühendatud ka kõik järgnevad esseed, mis erinevad käsitlusviisi ja vaatenurga poolest. Kõik nad toetavad – mõnikord otseselt, enamasti aga neis esitatud konkreetse analüüsi kaudu – kitsamat, spetsialiseerunumat, ning oletan, et seega ka teoreetiliselt tugevamat kultuurikontseptsiooni, mis asendaks E. B. Tylori kuulsa „kõige keerukama terviku”, mis, kuigi selle loovat jõudu ei saa eitada, näib olevat jõudnud punkti, kus see varjab palju enam, kui nähtavale toob.

Kontseptuaalne ummik, millesse tylorlik *pot-au-feu* kultuuri üle teoretiseerimine võib viia, muutub ilmseks ühes siiaani

parimas üldises sissejuhatuses antropoloogiasse, Clyde Kluckhohni „Inimese peeglis” („Mirror for Man”). Sellele mõistele pühendatud peatükis jõudis Kluckhohn umbes kahekümne seitsmel leheküljel kultuuri defineerida kui (1) ühe rahva eluviisi tervikut; (2) sotsiaalset pärandit, mille indiviid oma grupi käest saab; (3) mõtlemise, tundmise ja uskumise viisi; (4) käitumise abstraktsiooni; (5) antropoloogi loodud teooriat selle kohta, kuidas mingi inimgrupp tegelikult käitub; (6) kokkukogutud omandatud teadmiste ladu; (7) standardiseeritud hoiakute kogumit korduvate probleemidega tegelemiseks; (8) õpitud käitumist; (9) käitumise normatiivse reguleerimise mehhanismi; (10) väliskeskonna ja teiste inimestega kohandumise tehnikate kogumit; (11) ajaloo sadestust; ning võimalik, et meeleheite tõttu võrdlustest abi otsides kui kaarti, sõela ja maatriksit. Säärase teoreetilise hajususega silmitsi seistes on teatav edasimineki isegi mõnevõrra piiratud ja mitte täiesti standardne kultuurikontseptsioon, mis on vähemasti seesmiselt koherentne, ja mis veelgi tähtsam, püüab esitada mingit selgelt piiritletavat argumenti (mida Kluckhohn isegi, nagu õigluse nimel märkida tuleb, teravalt tajus). Eklektitsism ei ole ennastpurustav mitte seepärast, nagu oleks olemas vaid üks suund, kuhu on kasulik liikuda, vaid seepärast, et neid on niivõrd palju: tarvis on teha nende hulgast valik.

Kultuurikontseptsioon, mille ma siin omaks võtan ning mille kasulikkust järgnevad esseed püüavad näidata, on olemuselt semiootiline. Uskudes – nagu Max Weber –, et inimene on loom, kes ripub omakootud tähendusvõrkudes, näen ma kultuuri selliste võrkudena ja selle analüüsi seega mitte seadusi otsiva eksperimentaalteadusena, vaid tähendust otsiva tõlgendava teadusena. Ma otsin just selgitusi, tõlgendades pealtnäha mõistatuslikke sotsiaalseid väljendusi. Kuid see seisukoht, doktriin ühes osalauses, nõuab iseenesest mõningast selgitamist.